

Historie je zlobivé dítě

Není pravděpodobně v Česku jiného filmového historika, který by věděl více o režiséru Janu Němcovi než profesor Jan Bernard. Minimálně tak lze soudit z Bernardovy monografie nazvané „Jan Němec. Enfant terrible české nové vlny. Díl I. 1954–1974“, kterou bývalému děkanovi FAMU vydalo nakladatelství jeho domovského ústavu.

JINDŘIŠKA
BLÁHOVÁ
filmová kritička

Jan Bernard (* 1948) touto svou prací v podstatě usiluje o zcela zásadní, svým způsobem konečné slovo na téma Jan Němec. Vždyť těch více než šest stovek stran, jak ostatně uvádí podtitul velkého brožovaného svazku, došlo někam do půle protagonistova osudu a díla. Období po roce 1974, kdy filmař Němec emigroval, bude mapovat druhý díl. Ale již nad nynější „dílčí“ publikací, nad oním prvním dílem, si je možné, ba nutné klást řadu otázek, například týkajících se stavu tuzemské filmové vědy.

Třídění hmoty jednoho života

Jan Němec (* 1936) je jistě pozoruhodná a svérázně umanutá osobnost i tvůrce. Jako filmaře jej i dnes – navzdory šesti filmům natočeným po roce 1989 a některým z nich nedoceněným – určují hlavně jeho díla z let šedesátých: tedy debut podle lágrové povídky Arnošta Lustiga *Démanty noci* (1964), podobenství o moci, manipulaci i o příliš dobrovolném podřízení se (napsaný s Ester Krumbachovou) *O slavnosti a hostech* (1966) a povídkový snímek *Mučedníci lásky* z téhož roku. *Démanty noci* získaly Velkou cenu na festivalu v Mannheimu.

Snímek *O slavnosti a hostech* si konzervativní část tehdejších komunistických elit vyložila jako účinnou kritiku režimu od ideologicky nedostatečně vychovaných tvůrců. Doma filmaři „aféra“ kolem snímku zkomplikovala existenční situaci – následně totiž vedla k jeho vypořádání s Barrandova; zato anglický časopis *Film and Filming* pasoval Němce na nejlepšího světového režiséra. Po *Mučednících lásky* tento tvůrce už další celovečerní hraný film v Československu nenatočil. Pouze je podepsán pod dokumenty *Strahovské události* a *Oratorio pro Prahu* či pod hudebními filmy. Nerealizované projekty v druhé půli šedesátých let vypočítává Jan Bernard v knize třináct.

Právě a především nejslavnější etapě v Němcově kariéře se věnuje první díl Bernardovy práce. Po rychlém úvodu o vyrůstání a o učnických letech na pražské FAMU nastupuje ve výkladu umělcova etapa neodlučitelně svázaná s novou vlnou šedesátých let. V titulu ostatně Bernard přejímá i „zavedenou“ a z dnešního pohledu už trochu vyčerpou Němcovu předzvěst, kterou mu tehdy přičkla československá kritika: *zlobivé dítě nové vlny*. Důvodem byl Němcův sklon k provokaci, k recesi a ke vzdoru; sklon uplatňovaný nejen na plátně, nýbrž i v životě. V čemž ostatně pokračuje dodnes: nedávno například vrátil státní vyznamenání na protest proti jeho udělení filmářům, kteří si to podle něj nezaslouží (Robert Sedláček, Filip Renč); anebo odstoupil od připravované knihy rozhovorů právě o nerealizovaných filmech.

Jan Bernard knihu dělí do kapitol podle jednotlivých snímků či profesních a osobních zvrátí (kupříkladu výpověď z Barrandova, svatba s Martou Kubišovou). Přes známé milníky režisérovy tvorby, jimž interpret věnuje stěžejní prostor, pak výklad pozvolna ústí k titulům probíraným o něco méně – tedy k hudebním klipům a televizním pásmům jako *Proudý lásku odnesou* či *Čas slunce a růží* s Karlem Gottem a Martou Kubišovou, které Němec natočil během svého krátkého útočiště v Československé televizi. A publikace končí kapitolou nejtěžší, avšak v jistém ohledu nejzajímavější, věnovanou oněm nerealizovaným scénářům.

Masu materiálů, kterou Bernard nashromáždil, třídí ještě do podkapitol detailně

Před půl stoletím. Zleva Jan Němec, Miloš Forman a kameraman Miroslav Ondříček při natáčení filmu *Démanty noci*. FOTO JIŘÍ STACH / REPRO KNIHA JAN NĚMEC: ENFANT TERRIBLE ČESKÉ NOVE VLNŮ

rozebírajících genezi děl včetně rozborů literárního a technického scénáře a následnou distribuci i mediální přijetí.

Do posledního lístečku

Za monografií stojí nezpochybnitelný rozsáhlý výzkum. Na jednom přehledném místě se tak ocitá soubor všemožných materiálů s Němcem spojených. Včetně plakátů či dopisů, který psal společně s Václavem Havlem prezidentovi.

Autor monografie se tudíž ubírá cestou hermeneutického pojetí historie, kdy do výkladu zahrnuje veškeré možné zdroje. Archivní prameny (Barrandov, Národní filmový archiv, Archiv bezpečnostních složek), novinové články, texty v odborných periodikách či osobní rozhovory s Janem Němcem, s jeho spolupracovníky (jako byl kameraman Jaromír Šofr nebo novinář Jiří Janoušek či bývalá manželka Marta Kubišová).

Rozsáhlý výzkum umožňuje zabíhat do nových detailů, jenže zároveň s sebou nese jeden ze zádrhelů monografie, jež do jisté míry stále i obecně charakterizuje českou filmovou historiografii – fetišizaci archivních dokumentů. Jako by jen sám fakt, že v kartotéce existuje lísteček, na němž je datum povolení filmu k promítání a množství spotřebovaného materiálu, byl sám o sobě hodnotou do té míry, že je třeba uvést tuhle trofej v celé kráse včetně jejího evidenčního čísla (v knize namátkou strany 98, 166 či 206).

Podobně nakládá autor i s jistě cennými rozhovory, jež vedl. Z nichž si logicky obzvláště váží těch s Němcem. V některých pasážích zabírá nepřerušovaně Němcův citát několik stran, stejně jako režisérovo vyprávění najde cestu do výkladového textu, kde už je nadbytečné. Bernard svá konstatování, tvrzení či myšlenky bezprostředně potvrdí Němcovou citací, přestože tak zdvojuje už jednou řečené. Němcova schopnost poutavě podat svůj život je jistě pozoruhodná, avšak výsledkem hýčkáni řečeného je jen další přetížení už tak detailistického, přetíženého textu (třeba na s. 93).

Dlouhé citáty se přitom netýkají výlučně Němce, ale i reakcí zahraničních novinářů na jeho filmy (s. 325) či lidí, s nimiž se profesně potkal, například Bohumila Hrabala při natáčení *Perliček na dně* (s. 163). Na jedné straně autor splňuje požadavek současné historiografie, kdy usi-

luje o zasazení filmů do širších dějin české filmové kultury či fungování státního monopolu. Na straně druhé to nedělá důsledně a ztěžuje případnému čtenáři orientaci či schopnost udržet si pozornost. Pokud tedy nesdílí stejnou fascinaci Janem Němcem.

Rozsáhlý výzkum umožňuje zabíhat do nových detailů, jenže zároveň s sebou nese jeden ze zádrhelů monografie, totiž fetišizaci archivních dokumentů

”

I samotný Jan Němec zůstává často příliš v detailu. Neexistoval přitom ve vzduchoprázdnu svého vlastního osudu – a nejde jen o vztahy jeho situace a děl k proměnlivým politickým či společenským. Němcův příběh v sobě skrývá i množství obecnějších rovin, přes něž bylo například možné více otevřít, či dokonce revidovat chápání české nové vlny nebo fungování struktur kinematografie (včetně cenzury) ať už v šedesátých letech, či v prvních letech normalizace. Jenže Jan Bernard mimo „kauzu Němec“ vykračuje pouze zřídka. Děje se tak našťásti třeba v pasážích o dobovém přijetí *Démantů noci* jednotlivými komisemi, o mizení snímku *O slavnosti a hostech* z kulturního prostoru či o stručné reakci Sovětů na Němcovu tvorbu (ta byla detailně zmapována Jiřím Hoppem před čtrnácti lety v odborném časopise *Illuminace*). Takové pasáže dodávají plasticitu chápání nové vlny a vůbec tvorby za socialismu. Je například výmluvné sledovat, jak se Němcovy režisérské explikace (i explikace Ester Krumbachové) k filmu *O slavnosti a hostech* mění společně s měnícím se osudem snímku. Zcela konkrétně se tak vyjevuje „vyjednávání“ tvůrců s režimem jako součást běžné praxe. O cenzuře a možnosti existovat a tvořit ve státem kontrolované kinematografii ostatně hovoří, možná trochu paradoxně, sám Ně-

mec sympaticky bez stesků o „utlačování“ filmařů. Prostřednictvím Němcovy zkušenosti tak autor nabízí obecněji platný obraz fungování vztahů mezi schvalovateli, ideology a tvůrci.

K vůbec nejzajímavějším v tomto ohledu pak patří části o nerealizovaných Němcových projektech, jež vytváří jakousi paralelní historii možného. Nejde přitom pouze o představy, jak by mohla vypadat jeho filmografie, kdyby se mu podařilo některé projekty prosadit, a jak by obohatily či neobohatily českou tvorbu šedesátých let. Z jejich rozdílných osudů je znovu možné vyčíst leccos o fungování monopolu, o zahraničních koprodukcích, o Němcově povaze a jeho touze po výjimečnosti namíchané s pragmatismem. Ať už jsou to problémy s devizami v snímku *Proměna* nebo *Heart Beat*, či důvody spíše politické u projektu na základě knihy Jiřího Muchy či komerční komedie *Spolehněte na Kašpara* s Pavlem Landovským.

Posledně zmíněný připravovaný film byl filmařův kalkul s cílem ještě jednou se prosadit na Barrandově, který se mu uzavíral; tvůrce se zkrátka snažil navázat na komerční úspěch Landovského komedie *Utrpení mladého Boháčka*. Podobně zobecnění však chybí i detailistického výčtu zahraničních reakcí na jednotlivé Němcovy filmy. Co například vypovídají o pohledu ze zahraničí na novou vlnu a jak je možné případně proměnit poměrně ustrnulý a nacionalistický pohled český na tento fenomén?

Taková zobecnění „kauzy Němec“ by více ozřejmila i návrat do bezpečí šedesátých let jako úběžníku ideálu společenského i filmového a vyzdvihování velkých, výjimečných autorů. Navzdory probíhajícímu paradigmatickému posunu v tuzemské filmové historii, který je patrný nejnověji například v práci Lukáše Skupy o cenzuře v šedesátých a sedmdesátých letech, stále přetrvává romantizující pohled na některé dějinné etapy v duchu „skvělá šedesátá“, „paralyzující normalizace“ atd.

Nedělitelný život

Němcův osud v šedesátých letech je poměrně známý, zpopularizovaný například cyklem *Zlatá šedesátá* a poutavě dokreslený bohatýrskými historkami Jana Němce v jeho poměrně nedávné knize po-

vídek *Nepodávej ruku číšníkovi*. Je tak škoda, že monografie končí uprostřed „příběhu“. A že tudíž Němcova tvorba a život po odchodu z Československa a jeho návrat v roce 1989 budou pojednány v samostatném svazku. Ucelenější jednosvazkový formát by Němcově osudu sloužil lépe. I čtenář by z něj měl větší užitek. Nabídl by komplexní a soudržný výklad celé režisérovy tvorby, netrval by na dělení na „zlatá šedesátá“ a ten zbytek a neizoloval by tvorbu porevoluční, jež například v snímku *V žaru královské lásky* navazuje na Němcův nerealizovaný projekt *Utrpení knížete Sternenhocha* z konce šedesátých let podle předlohy Ladislava Klímy.

Ani Němcův život nebyl oddělený, nýbrž přece plynul – vypůjčíme-li si zkráceně citát z Klímovy knihy, jímž Němec uvodil svůj scénář *Knížete Sternenhocha* – ve všech těch „kotrmelcích, paradoxech, chybách a nesmyslech“ jako svět sám.

Při všech kvalitách monografie se tak při jejím čtení vrací otázka, jak by vypadala v podání historika generačně mladšího, jenž neměl k tvorbě filmařů nové vlny a odkazu s nimi spojovaným tak blízko.

KNIHA TÝDNE

Jan Bernard: Jan Němec. Enfant terrible české nové vlny. Díl I. 1954–1974

Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, Praha 2014, 648 stran, doporučená cena 560 korun.

